

Houten landhuizen in Bennebroek en Heemstede: Amerikanisme of snobisme?

In Bennebroek aan de noordelijke rand van de Bollenstreek ligt, tegen Heemstede aan, een bescheiden villawijk. Het Duin, zoals de wijk oorspronkelijk heet, is tamelijk onbekend en onbezocht door architectuurliefhebbers. Dit lijkt niet terecht, want tussen het groen gaan enkele opmerkelijke bouwwerken schuil, waaronder twee kleine landhuizen uit de jaren '20 die zijn geënt op Amerikaanse houtbouw. De kennismaking met deze beide huizen leidt tot enige verrassende nieuwe ontmoetingen.

Houten landhuizen komen regelmatig voor in onze bouwkunst uit de jaren '20. De duarte van baksteenbouw na de Eerste Wereldoorlog als gevolg van de schaarste aan bakstenen en de hoge metselaarslonen zal een rol hebben gespeeld, evenals de veronderstelling dat hout het prima 'doet' in een landelijke, natuurrijke omgeving. De stijl waarin geheel of gedeeltelijk houten huizen werden ontworpen loopt uiteen. Noord Amerikaanse houtbouw was een van de inspiratiebronnen. De invloed van houtbouw uit de *Verenigde Staten* op de ontwikkeling van de Nederlandse landhuisbouw is een aspect dat tot nu toe nauwelijks aandacht heeft gekregen.

'Shingles'

Idealisering van de Noord Amerikaanse cultuur is een even hardnekkig als historisch verschijnsel. De neiging in Europa aan het begin van deze eeuw om de levensstijl van de *Nieuwe Wereld* te imiteren wordt wel 'Amerikanisme' genoemd. In Amsterdam was een onderneming gevestigd, *Geraerds & Co.*, die handig inspeelde op de mode. Op bestelling importeerde deze firma woningen die waren ontworpen op basis van een bepaald type Noord Amerikaanse huis, dat zijn oorsprong heeft op het platteland van het *Midden-Westen*. Iedereen kent het beeld: het soort huis met veranda dat figuureert in broeliger Hollywoodfilms, terwijl de krekels tsjipen en de moord beraamd wordt.

Karakteristiek voor deze vrijstaande huizen zijn de typisch glooiende dakopbouw en de 'shingles', dat wil

Landhuis Van Waveren (1930), Heemstede.
Architect C. Mesman en L. van Waveren (tuingevel).

zeggen de over elkaar gelegde houten leien, waaruit de buitenmuren zijn opgebouwd. De constructie bestaat uit een houtskelet. 'Bennett Homes' noemde Geraerds & Co. deze importwoningen, die overigens een gewone, aan de Nederlandse

Landhuis 'Bennett Home' (1920), Bennebroek. Gevel aan de Rijksstraatweg (foto's Wim de Wagt, 1990)

situatie aangepaste plattegrond hebben. Wie zo'n 'Bennett Home' wil zien kan terecht in de Bennebroekse villawijk het Duin, waar op de hoek van de *Rijksstraatweg* en de *Kleine Sparrenlaan* een redelijk gaaf voorbeeld staat, gebouwd in 1920, van dergelijke commerciële 'Amerikaanse houtbouw'. 1)

De vraag is waarom de bewoners kozen voor zo'n huis, waarvan de onderdelen in kisten werden verscheept en dat als een bouwpakket zonder tussenkomst van een professioneel architect in elkaar kon worden gezet? Omdat het relatief goedkoop was? Uit snobisme? Het lijkt me niet de enige redenen. Eerste bewoner van Bennett Home was *J. Uitendaal*, een van de directeuren van de Hillegomse bloembollenonderneming *M. van Waveren & Zn*. Het zal geen toeval zijn dat in 1922 *Tom van Waveren*, mededirecteur van het bloembollenbedrijf, op een perceel naast Bennett Home een houten huis liet bouwen, tegenwoordig *Sparrenduin* genoemd, dat eveneens een Amerikaanse indruk

maakt, hoewel op een iets andere manier.

'Foursquare House'

Voor een aantal Noord Amerikaanse architecten vormde het regionale in 'shingle style' gebouwde huis een inspiratiebron om aan het begin van deze eeuw vernieuwingen door te voeren in de landhuisbouw. Terug naar de eenvoud, was het parool. Van ongeveer 1900 tot 1920 maakte de 'Prairie School', zoals deze groep architecten wordt genoemd, furore en oefende met name in de persoon

van *Frank Lloyd Wright* veel invloed uit in het buitenland, waaronder ons land. 2)

De architecten van de 'Prairie School' wilden huizen maken die pasten bij het traditionele karakter van het gebied waarin gebouwd werd. Een tweede vertrekpunt voor hen was het zogeheten 'foursquare house'. Ook dit type, dat eveneens hout als hoofdmateriaal heeft, wortelt in het Midden-Westen. Zoals de naam al aangeeft is het bouwlichaam blokvormig op een vrijwel vierkant grondvlak, met een flauw hellend, ruim overstekend tentdak en ramen die doorgaans direct onder de dakrand zijn geplaatst.

Landhuis Sparrenduin lijkt schatplichtig te zijn aan het 'foursquare house'-type. Volgens de overlevering, in stand gehouden door latere bewoners van Sparrenduin, was de bloembollenkoopman voor zijn optrekkje op het idee gekomen tijdens een zakenreis door de Verenigde Staten. Eenmaal thuis liet hij zijn 'droomhuis' op papier zetten door het timmerbedrijf *Nic. Berkhout* te

Landhuis Scheltema (1921), Haarlem. Architect J.B. van Loghem. Gevel aan de Scheltemakade.
(foto Monumentenzorg Haarlem/Jos Fielmich, 1987).

Hillegom, dat de bouw ook uitvoerde. Ook in dit geval kwam er geen architect aan te pas.

Een van Toms zonen, *Rob van Waveren*, die in het houten huis aan de kleine Sparrenlaan is geboren, noemt Sparrenduin geksherend een 'bollenschuur'. Ergens heeft hij gelijk. Bouwmethode – houtskeletbouw, dubbele houten wanden met stro ertussen – en uitvoering door een plaatselijk timmerbedrijf sluiten aan bij de traditionele bouwpraktijk in de landbouw. Dit neemt niet weg dat toch van een zekere stijlvorming sprake is, als gevolg van de link met het overzeese 'foursquare'-type – hoewel dit verband speculatief is.

Souvenir

Let op, het wordt nu een echt familieverhaal. De tabaksimporteur *Evert Scheltema* en zijn vrouw lieten na hun huwelijk in 1920 aan de rivier het *Spaarne* een houten huis bouwen, gesitueerd in een parkachtig gebied dat toen in *Heemstede* maar tegenwoordig in *Haarlem* ligt. Als architect namen zij *J.B. van Loghem*, de latere pleitbezorger van het *Nieuwe Bouwen*, in de arm. Van Loghem, die Wright bewonderde en zich bij meerdere ontwerpen door hem liet beïnvloeden, bedacht een huis dat nadrukkelijk refereert aan het Noord Amerikaanse 'foursquare house'. Nadrukkelijker dan Landhuis Sparrenduin: de ramen zijn direct onder de dakrand geplaatst en ondergebracht in een rondlopende geprofileerde houten band, die het horizontale karakter van de architectuur benadrukt. Horizontalisme is een belangrijke karakteristiek in het werk van de 'Prairie School'. Hoewel evenals Sparrenduin *Landhuis Scheltema* een stijlkopie is, kan de architectonische kwaliteit van Van Loghems ontwerp hoger worden aangeslagen.

Van de Scheltema's is bekend dat zij reizen hebben gemaakt door de Verenigde Staten, mede door de zakelijke contacten die Evert met dit land onderhield. Oefende de Nieuwe Wereld speciale aantrekkingskracht op hen uit? Lieten zij een souvenir maken in de vorm van een huis?

De overeenkomst tussen Sparren-

duin en Landhuis Scheltema lijkt niet op toeval te berusten. De zuster van Scheltema, *Lydia*, trouwde namelijk met de oudste broer van Tom van Waveren, *Theo jr.* In 1930 liet het echtpaar aan de Heemsteedse *Toorpkade*, op een paar steenworpen afstand van Landhuis Scheltema, een fantasierijke villa bouwen, ideaal gesitueerd met uitzicht over het *Spaarne*. Lydia, die beeldhouster was, ontwierp het huis zelf, samen met de architect *C. Mesman*. Het zal geen verwondering wekken dat ook dit huis, dat onder meer fraai gestileerde houten beschilderingen heeft, invloed verraadt van Wright en consorten, vooral door de manier waarop door terrassen en een over het water hangend balkon is geprobeerd het huis in contact te brengen met de tuin, de rivier en het uitzicht.

Landhuis Sparrenduin met links het houten huis uit 1922 en rechts de uitbreiding van architect J.C. Brand uit 1929.

Het netwerk is dus wijd vertakt. Een jaar voordat Lydia van Waveren en architect Mesman hun excentrische villa gerealiseerd zagen, liet Tom van Waveren zijn huis aan de Kleine Sparrenlaan verbouwen en uitbreiden, waarbij de omvang van het huis ongeveer verdubbelde. Dit maal schakelde hij wel een architect in, namelijk *J.C. Brand*. Deze slaagde erin oud en nieuw tot een harmonieus geheel samen te voegen, gebruikmakend van Wrightiaanse kenmerken als raamstroken die om de hoeken zijn doorgezet, houten beschot en een flauw hellend, overstekend dak. 3)

Zo zijn we weer terug in Bennebroek. Misschien deden de Van Waverens en Scheltema's hun ideeën op door over elkaars huizen te praten. De families behoorden tot de maatschappelijke bovenlaag van de Nederlandse samenleving. In tegenstelling tot de klasserende huizen waarmee welgestelden zich vanaf de 17de eeuw hadden gerepresenteerd, lieten zij landhuizen bouwen die verwezen naar de Verenigde

Staten, het land waarmee zij intensieve zakelijke contacten onderhielden. In de Nieuwe Wereld meenden zij de nieuwe idealen met betrekking tot vrij ondernemerschap en politiek liberalisme te zien belichaamd. Of is deze verklaring te ver gezocht? In ieder geval prikkelen deze 'Amerikaansche' huizen, ware architectonische relikwieën, nog altijd de verbeelding.

Noten

Gegevens over de in dit artikel besproken huizen heb ik ontleend aan de bouwdoSSIERS in de gemeentelijke archieven van Bennebroek en Heemstede. Verder heb ik gesprekken gevoerd met de heer en mevrouw *R.B. van Waveren* (Zandvoort), *mevr. Lubbers-Kok* (Bennebroek) en de heer en mevrouw *J. Burke*

(Heemstede), die mij aanvullende informatie hebben verschaft over de huizen, waarvoor ik hen dank ben verschuldigd. Tenslotte heb ik gebruik gemaakt van het naslagwerk *Persoonlijkheden in het Koninkrijk der Nederlanden*, Amsterdam 1938, waarin biografieën zijn opgenomen over de families Van Waveren en Scheltema.

1. Een vrijwel identiek huis, gebouwd in 1921, staat aan de *Bronsteeweg* in *Heemstede*. Ook dit werd geleverd door *Geraerds & Co.*
2. Zie hiervoor o.a.: H. Allen Brooks, *Frank Lloyd Wright and the Prairie School*, New York 1984, en Tent. *Cat. Americana* (Nederlandse architectuur 1880-1930), Rijksmuseum Kroller-Muller, Otterloo 1975.
3. Dit huis heb ik uitvoeriger besproken in: 'Het raadsel van Sparrenduin' (Het andere Monument), *Haarlems Dagblad*, 2-11-89.

Wim de Wagt is kunsthistoricus en als free-lancer verbonden aan het Haarlems Dagblad.